УДК 882.6 – 31(091)

Ю.А. Шчука

Ідэйна-мастацкія асаблівасці заходнебеларускай тэтралогіі Вячаслава Адамчыка

Вячаслаў Уладзіміравіч Адамчык, як і многія празаікі, ішоў да стварэння рамана праз апавяданні, у многіх з якіх прысутнічаюць асабістыя перажыванні і вопыт. Заканамернасць прыходу празаіка да буйнога эпасу тлумачыцца яшчэ і тым, што да яго практычна ніхто з беларускіх пісьменнікаў не звяртаўся да паказу жыцця ў заходнебеларускай вёсцы, якая ў першай палове XX стагоддзя перажывала нялёгкія сацыяльныя працэсы. Пра складанасць палітычнага становішча і духоўнага стану нацыі на тэрыторыі Заходняй Беларусі распавядаецца ў тэтралогіі В. Адамчыка, у якую ўваходзяць раманы «Чужая бацькаўшчына», «Год нулявы», «І скажа той, хто народзіцца», «Голас крыві брата твайго». В. Адамчык, як і іншыя беларускія празаікі-раманісты, імкнецца да паказу такіх жыццёвых сіт[illegible]век выпрабоўваецца на трываласць, раскрывае сябе з у[illegible]ам сябе па-новаму і робіць свой вырашальны выбар у жыцц[illegible]

Адметнасць укладу жы[illegible]еларусі, аўтарскае майстэрства пры стварэнні вобразаў «з[illegible]ымі вызначальнымі рысамі кніг, якія выклікаюць чытацкі і лі[illegible]арэс да іх. Калі раней пісьменнікі паказвалі пераважна барац[illegible]яднанне з Савецкай Беларуссю, то ў Адамчыка заходнебел[illegible]стаюць звычайнымі людзьмі, якія працуюць на зямлі, шукаюць шчасця і лепшай долі, кахаюць адно аднаго. Пры гэтым раманіст не ставіць рэгіяналізм за самамэту, а стварае абагульнены вобраз беларуса, дае сваё разуменне беларускага менталітэту. У пісьменніка захоўваецца натуральнасць маўленчай стыхіі – ён захоўвае гістарычную праўду ў адлюстраванні моўнай сітуацыі тагачаснай Беларусі, таму на старонках раманаў можна сустрэць рускую і польскую мову.

Трэба таксама адзначыць, што ў нашай літаратуры ўжо былі напісаны эпапеі пра беларускае сялянства, прысвечаныя жыццю насельнікаў іншага рэгіёна Беларусі – палешукоў. Тут мы маем на ўвазе «На ростанях» Якуба Коласа і «Палескую хроніку» Івана Мележа. Услед за Коласам Адамчык выяўляе цікавасць да бытавога ўкладу жыцця вёскі, да адлюстравання светапогляду працоўнага чалавека, ідучы ад канкрэтных уражанняў і назіранняў за рэчаіснасцю да стварэння калектыўнага вобразу народа. Ад Мележа Адамчык узяў роздум над лёсам сялянства, яго сацыяльна-гістарычнай сутнасцю, асаблівасцямі нацыянальнага характару, а таксама рух ад рэгіяналізму да агульначалавечай і агульнанароднай праблематыкі.

Відавочна, што пры стварэнні раманаў празаік не мог не абапірацца на вопыт класікаў беларускага і сусветнага рамана; у беларускай літаратуры гэта былі Чорны, Мележ, Колас, у рускай – Л. Талстой, Ф. Дастаеўскі. У сваіх «Крэсках з аўтабіяграфіі» сам Вячаслаў Адамчык так сказаў пра свой зварот да вялікага эпасу: «Свой раман я пачаў пісаць у той час, калі панавала падфарбаваная, саладжава-лірычная проза, а раманісты стваралі цыклы

раманаў пад пагрозліва-ўнушальнай назвай «На перавале стагоддзяў», і, вядома, разгубіўся. Ні многа, ні мала, а на гадкоў дзесяць, праўда, каб ужо болей не адступацца. Адзіны, хто мяне падтрымліваў, быў Талстой, што на старасці сваіх гадоў у сваім да наіўнасці праўдзіва непадкупным дзённіку пасля штохвіліннага звароту да Бога запісаў і гра такое нясцерпнае і пакутнае жаданне: «як добра было б пісаць раман langue haleine (вялікага дыхання), асвятляючы яго цяперашнім поглядам на рэчы...» Калі збрыджвалі ўсе традыцыяналісты і ўсе наватары, я заўсёды браўся звяраць сябе па Талстому: у яго меней напышлівасці і глянцаватай хлёсткасці, а значыць, менш падману, болей непадкупнай праўды» [1].

Звяртаючыся ў сваіх творах да паказу лёсу народа, складанасці яго жыццёвых шляхоў, Адамчык апісвае самы цяжкі перыяд у жыцці заходнебеларускай вёскі. 30-я гады падаюцца пісьменнікам як працэс ломкі старога свету і старых чалавечых адносін. З першых старонак тэтралогіі паўстае карціна сяла, яго суровы штодзённы побыт, сацыяльная размежаванасць і цемната. Аднак Адамчык не столькі акцэнтуе ўвагу на адмоўным у жыцці герояў, галоўным чынам членаў сям'і Корсакаў, колькі імкнецца прасачыць на іх прыкладзе лёс сялянства і народа, які апынуўся на крутым пераломе гісторыі. Апора на нацыянальныя традыцыі асабліва поўна выяўляецца ў тых месцах кніг, дзе аўтар піша пра добра яму знаёмыя сялянскія справы: працу на полі, малацьбу, сцэны вячорак, варажбы і іншыя.

Раманы Адамчыка не засталіся па-за ўвагай літаратурных крытыкаў: пра іх пісалі В. Каваленка, Д. Бугаёў, Я. Лецка, С. Андраюк і іншыя. Цікавую версію ў разуменні рамана «Чужая бацькаўшчына» выказаў В. Каваленка. «Пісьменнік глядзіць на ўвесь лад сялянскага жыцця ва ўмовах капіталізму як на лад адсталы і асуджаны, понасцю супрацьпаказаны чалавечаму існаванню, – пісаў даследчык, – гэты лад дажывае апошнія часіны, ён на схіле свайго ўласнага дня і яму гісторыяй наканавана адысці ў нябыт. Адчуванне асуджанасці і завядання вызначае ўвесь эмацыянальны настрой твора» [2]. Так адбываецца не толькі таму, што пісьменнік хацеў паказаць асуджанасць капіталістычнага ладу. У дзвюх апошніх кнігах, дзе апісваюцца падзеі прыходу Савецкай улады і Вялікай Айчыннай вайны, эмацыянальны настрой твора вызначаюць усё тыя ж журботныя краявіды дажджліва-шэрай восені і сівернай халоднай зімы, а ў развагах герояў пра жыццё і свет прысутнічае не меней песімізму, чым у папярэдніх кнігах. Можна тут прыгадаць словы самога Адамчыка з яго «Крэсак з аўтабіяграфіі»: «Каб я быў мастаком і меў шчыра-балючы талент Ван-Гога, я нашу вёску, зямлю і людзей маляваў бы не ў сіні, а ў шэра-жоўты колер прывялага лета, спелага жыта і нашае нішчымна-пясчанае зямлі... У нас усё шэрае: хаты, неба, бо край дажджлівы, і нават вечары – шарая гадзіна» [1, с. 8].

Аўтарская канцэпцыя вобраза свядомага беларуса знайшла сваё ўвасабленне ў вобразе Міці Корсака, які можна лічыць наватарскім у нашай літаратуры. У тых жа «Крэсках з аўтабіяграфіі» В.Адамчык адзначыў: «Вобраз Міці Корсака, які я шукаў у самім сабе, спярша здаваўся мне арыгінальным і нязбітым, аж пакуль я не дайшоў да Бібліі, – вобраз Хрыста-пакутніка мы паўтараем усе» [1, с. 5]. Адзінства гэтага персанажа са сваім асяроддзем праяўляецца надзвычай поўна з той прычыны, што ён не толькі «думае за народ», але і жыве ў ім. Міцю не аддаляе ад простага люду ні адукацыя, ні паходжанне. З ім аўтар увёў у нашу прозу тэму беларускага руху ў гады Вялікай Айчыннай вайны, якая да Адамчыка ў літаратуры адлюстроўвалася няшмат. Пакутлівымі былі Міцевы пошукі шляху да Беларусі: яго збівалі ў польскім пастарунку за беларускамоўныя вершы, не разумелі блізкія людзі. Але хлопец прабіваўся праз сцяну варожасці і ўмацоўваў сваю веру ў лепшае, што асабліва выразна праявілася з прыходам Савецкай улады. Тым не менш

супрацоўніцтва з ёй прынесла галоўнаму герою падман шчырых надзей: Міця быў вымушаны ўдзельнічаць у высылцы сям'і яго сяброўкі Яніны. Ён не змог пераадолець страх маленькага чалавека і ўратаваць Яніну, якая калісьці ратавала яго, папярэдзіўшы аб прыходзе паліцыянтаў. У адзін з найбольш адказных момантаў жыцця хлопец вымушаны быў здрадзіць свайму сумленню. Яшчэ больш непрыемныя вынікі знаходжання Міці ў людзей, якія спадзяюцца на прыхільнасць фашыстаў, на тое, што з іх дапамогай можна будзе пабудаваць незалежную Беларусь. Хаця з дзяцінства Міця ведаў кіраўніка атрада самапомачы Костака Камашылу не з лепшага боку, усё ж дастаткова доўга трымаўся побач з ім. Нават смерць бацькі, якога спалілі разам з насельнікамі хутароў, не стала прычынай для сыходу хлопца. Да апошняга ён меў спадзяванне на тое, што ў гэтым коле людзей можна спраўдзіць свае надзеі на шчаслівае жыццё грамадства. Корсак развітаўся з узводам толькі тады, калі на яго вачах быў забіты Лаўрын Царык, які палову жыцця правёў у польскіх турмах.

Падзеі ў тэтралогіі амаль не выходзяць за межы невялікай вёскі Верасава і яе ваколіц. Толькі ў апошнім рамане дзеянне часткова перамяшчаецца ў мястэчка Дварчаны. Але менавіта тут, у самай гушчы народнага жыцця, на фоне дакладна выпісаных карцін сялянскага побыту, найбольш выразна і адкрыта выяўляюцца ўсе грамадскія тэндэнцыі таго часу. У раманах не адчуваецца ўсёй складанасці і разнастайнасці вызваленчага руху на Заходняй Беларусі, усё гэтае багатае грамадскае жыццё прысутнічае тут апасродкавана, праз цягу Міці Корсака да беларускага слова, праз яго ўсведамленне беларускай нацыянальнай ідэі. У традыцыйнай плыні сямейна-бытавога рамана час ад часу выбіваецца на паверхню спакутаваная народная думка: «Хто мы? Куды мы ідзём і што нас чакае наперадзе?» Пазбяганне прамога паказу гістарычных падзей можна растлумачыць яшчэ і тым, што ў час, калі была распачата трылогія, немагчыма было спадзявацца праўдзіва і поўна раскрыць усю складанасць гэтага руху. Як жа было разабрацца простаму народу, хто чыніць яму зло, а хто спрыяе? Заходнебеларускія маці яшчэ не аплакалі сваіх загінуўшых на польска-германскай вайне і паланёных дзяцей, а ўжо пачынаецца «вываз» у Курапаты і ў Сібір. Народ павінен тэрмінова, са зменай улады, перавучвацца з польскай мовы на рускую. З-за палітычнай і грамадскай нестабільнасці ў людзей нараджаліся горыч і злосць. Аўтар праз сваіх герояў задае пытанне пра тое, ці можа існаваць дабро і справядлівасць ва ўмовах «чужой бацькаўшчыны», на фактычна каланізаванай зямлі, у развіцці якой не зацікаўлены каланізатары. Здаецца, героі жадаюць так мала: дабра, справядлівасці і шчасця. Але гэтыя простыя чалавечыя жаданні не могуць здзейсніцца ў такім грамадстве. У кнігах пульсуе і, як жывая плынь у балоце, выбіваецца на паверхню думка пра страчаную Бацькаўшчыну.

Пры паказе ўнутранага свету герояў Адамчык імкнецца выказаць усю тую праўду, якая была і ёсць у рэальнасці. Людзей пазбавілі грамадскага жыцця, значнага сэнсу і значных мэтаў; чалавек, загнаны ў побыт, у дробна-эгаістычнае існаванне, духоўна спустошваўся. Аўтарам апісваецца страшны і бесчалавечны ўчынак Алесі Мондрых, якая дзеля завалодання зямлёй атруціла сваю старую свякруху і нямую залоўку. Тым не меней злачынства не прывяло яе да асабістага шчасця, а толькі дадало душэўных пакут, пра што сведчыць яе спроба самагубства. Перажытае сфарміравала ў яе высокія рысы духоўнасці, і ў апошнім рамане ўжо складана пазнаць дачку Уласа Корсака, якой яна паўставала ў першай кнізе. Душэўны боль дапамог ёй змяніцца, стаць больш чулай і спагадлівай. Увогуле, усе ўчынкі персанажаў псіхалагічна-праўдзівыя і па-мастацку пераканаўчыя. Людзям ва ўсе часы былі ўласцівы і страх за сябе, і памылкі, і кампрамісы з уласным сумленнем.

Праўда жыцця, якую некаторыя аўтары імкнуцца прыхаваць, выяўляецца і ва ўзаемаадносінах верасаўцаў адзін да аднаго, вельмі часта несправядлівых, зайздрослівых і жорсткіх. І Імполь, і Хрысця, і Алеся, і Улас думаюць пра несправядлівасць гэтага свету, хочуць сабе дабра, але як быць з тым дабром, якое жадаеш сам сабе, калі яно знарок ці незнарок чыніць зло іншым? Такое жыццё, пераважна ў побыце, у асабістых узаемаадносінах, Адамчыкам паказана выключна праўдзіва і адчувальна.

Такім чынам, праз заходнебеларускую тэматыку Вячаслаў Адамчык у сваёй тэтралогіі раскрывае складаныя агульначалавечыя праблемы і малюе цікавыя характары беларусаў-заходнікаў. Выхад у свет гэтых кніг стаў магчымы ў сувязі з новай ацэнкай у гісторыі і літаратуразнаўстве падзей першай паловы XX стагоддзя ў Заходняй Беларусі. Адметнасць аўтарскага стылю ў спалучэнні з новай для беларускай літаратуры падачай вядомай тэмы, якая характарызуецца «пагружэннем» чытача ў непаўторны народны свет, дазваляюць адносіць раманы В. Адамчыка да самых значных набыткаў беларускай літаратуры XX стагоддзя. Раманная форма дазволіла пісьменніку адчуць сябе свабодна, натуральна і поўна выявіць свае мастакоўскія здольнасці. Свабода, шырыня ва ўзнаўленні тагачаснай рэчаіснасці далі магчымасць паказаць схаваныя тэндэнцыі, часта не ўсвядомленыя да канца матывы паводзін.

ЛІТАРАТУРА

1. ***Адамчык В.*** Крэскі з аўтабіяграфіі // Адамчык В. Чужая бацькаўшчына. Мн., 1995. С. 9-10.
2. ***Лецка Я.*** Харавство і боль жыцця: Нарыс творчасці Вячаслава Адамчыка. Мн.,1985. С. 420.

SUMMARY

The article describes basic peculiarities of art and ideological components of four Viachiaslau Adamchyk's novels. The author gives psychological characteristics of the tetralogy's images. The article also highlights V. Adamchyk's experience in developing social novel. This work shows the author's vision of V. Adamchyk's role in criticism of literature.